

3. Valorem el patrimoni?

JOAN CARLES ALAY I RODRÍGUEZ
Comissió de Patrimoni de la Societat Catalana d'Arqueologia

L'historiador de l'art austríac Aloïs Riegl, tot just iniciat el segle passat, raonava sobre els valors monumentals i la seva evolució històrica. Una breu reflexió que ha esdevingut tot un clàssic en la matèria (Riegl, 1987). Podríem encara retrocedir uns quants segles més per a cercar arguments que justifiquin la valorització del que avui dia anomenem patrimoni cultural. Fa segles també que aquest interès no és tan sols acadèmic. Un indicador en aquest sentit és la legislació. Normativitzar la protecció del patrimoni vol dir, si més no, que existeix una conscienciació suficient per a produir-la. Fa més de tres-cents anys que a casa nostra hi ha lleis amb aquesta finalitat.

Amb arguments acadèmics i jurídics, doncs, hauria de ser òbvia la resposta a la pregunta plantejada. Malgrat tot, diàriament som testimonis del menyspreu i la destrucció patrimonial. Els casos de l'estació ferroviària de Sant Feliu de Llobregat (Baix Llobregat), la vil·la romana del Roser-Mujal a Calella de Mar (Maresme), Cal Macià a Vallmanya (Alcarràs, Segrià), Ca la Madrona a Mataró (Maresme) o Can Raventós a Barcelona (Barcelonès) en són alguns dels exemples més recents.

1. LA LEGISLACIÓ COM A INDICADOR DEL NIVELL DE VALORITZACIÓ DEL PATRIMONI CULTURAL

El preàmbul de la vigent llei del patrimoni cultural català ho deixa ben palès: «El patrimoni cultural és un dels testimonis fonamentals de la trajectòria històrica i d'identitat d'una col·lectivitat nacional». Continua afirmant que «els béns que l'integren constitueixen una herència insubstituïble, que cal transmetre en les millors condicions a les generacions futures». I, molta atenció: «La protecció, l'acreixement, la investigació i la difusió del coneixement del patrimoni cultural és una de les obligacions fonamentals que tenen els poders públics».

Si és així, com és possible que avui dia es produeixin casos com els esmentats, i a més de forma quasi constant?

Altrament, un factor a tenir molt present és el fet que tots aquests casos tenen en comú que han provocat l'oposició per part d'iniciatives populars. Són els ciutadans els qui recreen a l'administració la seva presumpta ineficàcia per a protegir el comú patrimoni. Crida l'atenció, així mateix, que són plataformes constituïdes a l'efecte i no d'associacions o entitats que tenen per objecte la preservació del patrimoni —de les quals no en manquen a Catalunya.

Sembla que les institucions —legalment obligades a tenir cura del patrimoni— no el perceben de la mateixa manera ni el valoren amb els mateixos paràmetres que la ciutadania. Continuant amb l'indicador legislatiu, apuntem tres motius que ens poden ajudar a entendre aquestes diferències, així com el risc constant a què està sotmès el patrimoni cultural.

Primer, la *ignorància*. Desconeixement social generalitzat del contingut i el funcionament de les normatives. Els ciutadans donen per fet que les administracions competents custodien i defensen el patrimoni. No entenen de diferents categories de protecció, ni que hi ha molts elements que no gaudeixen de qualificació patrimonial. Tot es descobreix de sobte, quan el patrimoni està a punt de malmetre's o desaparèixer. Llavors es constitueixen les plataformes cíviques, com les dels casos referits. Sovint massa tard per aturar un incomprès procés burocràtic. A l'inrevés, el desconeixement també comporta creure que determinats elements estan blindats, provocant, a fi d'evitar inconvenients, que hi hagi qui opti per desfer-se'n.

Segon, la *interpretabilitat*. Les normatives són interpretables. Si bé és veritat que la interpretació facilita un important marge de gestió, també dona peu de vegades a ser restrictiva en excés. Per exemple, la legislació protegeix els castells amb la màxima categoria de béns culturals d'interès cultural. Però, com interpretem el mot *castell*? Per aquest cas concret, no hauria d'existir cap dilema. En el seu moment la llavors Direcció General de Bellas Artes espanyola va publicar un inventari resumit en el qual establia una interpretació extensiva, incloent en el mot des de les muralles fins als edificis agrícoles i els ponts fortificats. Entenia com a fortificació l'existència de torres, matacans, espitlleres... (Alomar, 1968). Amb aquesta interpretació, quantes masies haurien d'estar protegides i hauríem pogut salvar de l'enderroc? En canvi, en les darreres dècades s'ha intentat de forma reiterada restringir la interpretació fins a arribar a considerar que les torres de defensa no són castells.

Així mateix, el text de la vigent llei del patrimoni cultural català és farcit de «pots». Per exemple, «l'administració competent pot executar les obres imprescindibles per a salvaguardar el bé» (article 67.1), quan aquest «pot» hauria de ser «ha d'executar». D'acord amb l'article 70.1, «l'Administració pot inspeccionar en qualsevol moment les obres i les intervencions que es facin en béns integrants del

patrimoni cultural català». La modificació d'aquest «pot» evitaria molts fets lamentables, com els succeïts a la Vila Vella de Tossa de Mar (la Selva) o el Castell de Falset (Priorat). En el procés d'elaboració de la llei, l'any 1993, vàrem detectar fins a divuit d'aquests «pots», i vàrem aconseguir sortosament que ens admetessin fins a sis propostes de canvi (Alay, 1993).

En definitiva, interpretacions restrictives i «pots» que no deixen de ser formes amb les quals es compleix la dita «Feta la llei, feta la trampa».

I, en tercer lloc, la *inaplicabilitat*. Sigui per ignorància, interès o manca de voluntat, les normatives sobre protecció dels béns culturals no acostumen a aplicar-se amb tot el rigor que caldria esperar. El jaciment arqueològic de Burriac, a Cabrera de Mar, Maresme), té incoat expedient de declaració com a bé cultural d'interès nacional des de l'any 1983. Legalment, gaudeix del mateix règim de protecció establert pels declarats, tot i que de forma provisional (article 9.2). En aquests més de quaranta anys, s'han produït transmissions de parcel·les afectades sense que s'hagin respectat les disposicions legals. Les administracions implicades res no han dit ni han fet (Alay, Clariana, 2018). Tot i estar declarada bé d'interès local, Cal Macià, a Vallmanya (Alcarràs, Segrià), pateix d'una degradació continuada fins al punt de gairebé esbaldregar-se, sense que els propietaris ni les administracions actuïn —una situació que ha motivat la mobilització ciutadana. La Casa Tosquella de Barcelona (Barcelonès), declarada bé cultural d'interès nacional, ha patit durant anys d'un oblit molt similar. Són tres mostres entre moltes.

D'acord amb la llei, els immobles d'interès nacional són inseparables de llur entorn. Les declaracions preveuen la seva delimitació —tot i puntualitzar, «si escau». No obliga, però, a la delimitació dels entorns dels immobles declarats amb anterioritat a la llei. Així i tot, en els anys immediats a l'entrada en vigor de la llei es van incoar un seguit d'expedients per delimitar-los. Lamentablement, aquesta tasca no ha tingut continuïtat i, transcorreguts més de trenta anys, encara n'hi ha molts de pendants. Anem endavant o endarrere en la protecció del patrimoni?

Podem, encara, apuntar un quart motiu. Les lleis de patrimoni cultural són *ignorades*. És un fet molt significatiu que els imports de les sancions establertes per la llei del patrimoni cultural català encara es calculen en pessetes. Més de vint anys des del canvi monetari per l'euro i no han estat degudament actualitzades.

També hi ha casos en què s'han deixat sense efecte les incoacions dels expedients de declaració pel fet que el monument objecte d'aquest ha estat enderrocat i no existeix de fa anys. És cert que eren situacions anteriors a l'actual llei —l'exemple de la masia de Can Sona Vell, a Pallejà (Baix Llobregat)—, però abans d'aquesta també hi havia una altra llei. Deixa ben palesa una manca de preocupació, tant per part de l'administració com de la ciutadania en general.

Ja no és ignorància, sinó que les normatives han estat força temps ignorades.

És habitual responsabilitzar les lleis de tots els mals que pateix el patrimoni cultural. Es diu que el seu contingut està desactualitzat i no s'ajusta a les necessitats actuals. Des de fa un temps es treballa en l'elaboració d'una nova llei que substitueixi la de 1993. El text de l'avantprojecte no ha transcendit, però alguns comentaris i entrevistes a la premsa no són optimistes: es parla d'incloure l'esporga d'alguns elements protegits. Valorem el patrimoni?

2. ACRÉIXER LA VALORITZACIÓ DEL PATRIMONI CULTURAL

Sense cap mena de dubte, valorem el patrimoni, però, és evident que no prou.

Durant dècades, especialment des dels anys vuitanta del segle passat, s'han esmerçat esforços per facilitar el coneixement social del patrimoni. No tan sols a les escoles, també a través de múltiples activitats obertes a tothom (visites guiades, tallers, xerrades, exposicions...). Fent un cop d'ull a les actuals agendes dels museus i les institucions, constatem que l'oferta és considerable i variada. El balanç és positiu, confirmat per la resposta ciutadana i, cal donar-hi rellevància, per la constitució de tantes plataformes quan s'adverteix que el comú patrimoni està en risc.

Per créixer la valorització, cal insistir i cercar noves vies. Una d'elles pot focalitzar-se en els motius apuntats.

Enfront de la ignorància, l'educació és fonamental. És una mesura a molt llarg termini i amb molt de recorregut. És significatiu que en la consulta prèvia a l'elaboració de l'avantprojecte de la futura llei del patrimoni cultural la participació hagi estat bastant minsa. Gairebé cap de les associacions que tenen per objecte el patrimoni ha fet aportacions. Cal fer pedagogia sobre els continguts i els procediments legislatius, no tan sols a la ciutadania sinó també a les associacions, els professionals i els gestors, contribuint a fer de les normes els instruments de protecció que han de ser.

Les interpretacions de la llei han de ser més extensives i no tan restrictives en relació amb el patrimoni cultural. El professor italià Massimo Severo Giannini, que va desenvolupar la teoria dels béns culturals en la qual es fonamenta la nostra actual legislació sobre patrimoni, afirmava que, en cas de conflicte entre l'interès privat i públic d'un bé cultural, el darrer havia de ser prioritari (Giannini, 2005). Una interpretació menys restrictiva pot preservar molts béns, sense que sigui imprescindible elaborar noves lleis.

Cal ser més estrictes en l'acompliment de les normes. Noves o velles, de poc ens serveixen si no s'apliquen. Hi ha fins i tot un conveni del Consell d'Europa sobre el valor del patrimoni cultural per a la societat, fet a Faro (Portugal) l'any 2005 i ratificat per l'Estat espanyol l'any 2022. Segons aquest conveni, les parts es comprometen a «potenciar el valor del patrimoni cultural mitjançant la seva determinació, estudi, interpretació, protecció, conservació i presentació» (article 5.b).

És innegable que fan falta recursos. De cap manera aquest fet ha de comportar que s'hagi d'adaptar el patrimoni al que hi ha disponible, amb mesures com esporgar-lo, per exemple. Tot el contrari, cal disposar de tots els recursos necessaris. Una de les principals tasques dels responsables ha de ser cercar, aconseguir i gestionar tots els recursos que faci falta.

El patrimoni no és una càrrega, sinó un dels nostres valors fonamentals. Quan tots siguem conscients de la seva veritable importància, podrem respondre, sense cap «però», que valorem al patrimoni cultural.

FIGURA 1. Un gran nombre de visitants assisteixen interessats a l'obertura del «forn ibèric» al camp experimental del jaciment dels Estinclells a Verdú (Urgell), durant el Cap de Setmana Ibèric de l'any 2019. Fotografia: J. C. Alay.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALAY, Joan Carles (1993). «La Llei 9/1993 de 30 de setembre del Patrimoni Cultural Català: balanç final». *Full d'Informació de la Societat Catalana d'Arqueologia*, núm. 99, p. 4.
- ALAY, Joan Carles; CLARIANA, Joan Francesc (2018). «El poblat ibèric de Burriac, entre el desconeixement social i l'oblit de les administracions». *Felibrejada*, núm. 97, p. 106-142.
- ALOMAR, Gabriel (dir.) (1968). *Monumentos de Arquitectura Militar. Inventario resumido*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.
- GIANNINI, Massimo Severo (2005). «Los bienes culturales». *Patrimonio Cultural y Derecho*, núm. 9, p. 11-42. (Publicació de l'article original, 1976.)
- RIEGL, Aloïs (1987). *El culto moderno a los monumentos*. Madrid: Visor. (Edició original de l'any 1903 a Viena i Leipzig.)